

Allò que la ciutat s'ha menjat

Memòria i desaparició de les hortes històriques de la ciutat de Vic.

Treball final del grau en Antropologia Social i Cultural
Universitat de Barcelona // Curs 2023-2024

Helena Majó Ylla-Català

helena@majo.cat

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Tutoria: Isaac Marrero
Recerca de temàtica lliure

Resum

La recerca estudia la desaparició de les hortes històriques de la ciutat de Vic. Es busca recollir la memòria actual d'aquests espais alhora que entendre com les transformacions urbanes dels últims seixanta anys han afectat la seva substitució per teixit construït. Així, s'analitza com els processos físics i discursius de construcció de ciutat operen des d'una dialèctica binària d'oposició entre la urbanitat i la ruralitat, d'allò que pertany a la ciutat i el que es considera brut i lleig i no hi té lloc. Es discuteix, per tant, com la ideologia dominant de progrés i modernitat ha operat amb lògiques higienistes sobre aquests espais tradicionalment part de la ciutat i com això ha suposat l'exclusió d'un col·lectiu que històricament sostenia l'alimentació d'aquest nucli urbà. Metodològicament, s'estudien aquelles imatges disponibles i es presta atenció a les absències per reflexionar entorn la dimensió visual de la memòria i els processos de reconeixement de qui queda al marge i sovint resulta invisible.

Paraules clau

memòria hortícola, urbanitat, progrés, valor d'ús, fotografia històrica, ciutat, cultiu, rural

Figura 0. L'horta d'en Calderó, també coneguda com a Horta d'en Pau o Horta Escalé.

Data aproximada 1990. Font: Família Escalé.

En primer terme s'observen els terrenys de cultiu que ocupaen l'espai a tocar del riu Mèder i la via del tren, a l'esquerra l'antiga canalització de reg avui pràcticament inexistent. En segon terme es pot veure el final del carrer Sant Pere i l'inici del pont del Remei – antics ravals de la ciutat i expressió de la urbanitat preindustrial. Al fons a la dreta, l'edifici residencial construït als anys 70 sobre les hortes del Prat de la Riera.

ÍNDEX

<i>ÍNDEX</i>	2
<i>INTRODUCCIÓ</i>	3
<i>UBICACIÓ DE LA RECERCA</i>	6
<i>Situació històrica, geogràfica i personal</i>	6
<i>Plantejament: passat per al present</i>	7
<i>Mètode: entrevistes i documentació gràfica</i>	9
<i>MARC CONCEPTUAL</i>	10
<i>L'ús de l'espai i l'exclusió en la ciutat</i>	10
<i>L'entorn i la reproducció de la vida</i>	11
<i>ANÀLISI</i>	12
<i>Memòria, oblit i centralitat</i>	12
<i>Higienisme, sanitat i control</i>	13
<i>Imatge, visibilitat i quotidianitat</i>	15
<i>Urbanitat, progrés i colonització</i>	16
<i>CONCLUSIONS</i>	17
<i>Desaparició i fragmentació de la memòria</i>	17
<i>Expulsió i relat de l'espai urbà</i>	18
<i>Superació de les dicotomies</i>	19
<i>BIBLIOGRAFIA</i>	19
<i>ANNEXOS</i>	22
<i>Agraïments</i>	22
<i>Documentació gràfica</i>	22

INTRODUCCIÓ

La recerca que segueix es concentra en la desaparició de les hortes històriques de la ciutat de Vic. Hi ha la voluntat de recollir la memòria actual d'aquests espais i la informació disponible sobre el seu paper històric en l'aprovisionament de la ciutat alhora que es busca comprendre el procés que s'ha donat les últimes dècades per a la seva eventual substitució en teixit urbà. En un sentit ampli, sota el paraigua d'aquesta temàtica es reflexiona entorn els processos físics i discursius de construcció de ciutat i específicament envers el reconeixement històric atorgat a les persones anònimes que hi contribueixen amb el pas de les generacions.

Així, es centra l'atenció en el procés de desaparició dels espais de cultiu propis de la ciutat i del seu entorn més immediat, però analitza aquesta realitat etnogràfica des de l'òptica de la memòria actual, l'oblit i la dialèctica del valor: d'allò que mereix reconeixement històric i es col·loca al centre de la narrativa urbana i allò que no. S'analitza com la construcció de ciutat reconverteix els espais agrícoles per a l'edificació o el pas d'infraestructures i de quina manera han operat aquí dinàmiques d'exclusió o invisibilitat per allunyar les activitats que no encaixen en la ideologia dominant d'urbanitat. De forma transversal, la recerca reflexiona sobre la sobirania alimentària i la reproducció de la vida, les tasques de manteniment de la ciutat i la relació que aquesta estableix amb els recursos naturals i l'entorn que la rodeja. En aquest sentit, es posa èmfasi en el procés de desconexió ciutat – camp i com aquesta òptica binària juntament amb les nocions de modernitat, progrés i higiene han resultat amb l'expulsió i desaparició d'uns espais i formes de vida que no només eren part intrínseca de la ciutat sinó que permetien alimentar i sostenir la resta de la població.

Metodològicament, s'ha volgut recalcar la dimensió visual de la memòria i recollir el material gràfic disponible que documenta aquesta transició. És en aquest sentit que considero il·lustratiu presentar el cas d'estudi amb la descripció d'una primera imatge (F1).

Figura 1: Panoràmica de les adoberies de Vic. Josep Palmarola, 1910-1925.

Font: Arxiu Comarcal d'Osona. Col·lecció de Fotografia Històrica de l'Ajuntament de Vic.

La fotografia enquadra una ubicació emblemàtica de la ciutat de Vic: al centre s'hi pot reconèixer el pont de Queralt – via romana d'accés a la ciutat – i la catedral – seu del bisbat de Vic i edifici clau en la història d'aquest nucli urbà; a la ribera dreta del riu Mèder, les adoberies velles – edificis on es documenta el tractament de la pell també des d'època romana (Genís Bayés 1959). Cal destacar el moment concret d'aquest exemplar: a l'extrem inferior-esquerra s'hi poden observar dues activitats que l'acoten als inicis del S.XX. En primer pla, un grup d'homes treballen sobre estructures de fusta en la construcció del que serà la fàbrica Colomer-Munmany - també dedicada a la pell, però, en la seva dimensió industrial; en segon terme, a cota de terra, s'hi reconeixen parcel·les d'horta encara actives.

La imatge recull un moment de canvi d'ús de l'espai fluvial, un moment en què el valor de l'aigua i el sòl es modifica amb l'augment d'escala de la indústria adobera i la necessitat d'ampliació: l'espai pròxim al riu canvia de valor. En paral·lel, hi ha també una modificació en la gestió dels recursos urbans: es passa de l'horta, com a un espai que contribueix a tancar els cicles materials, a la fàbrica, i així a la lògica industrial d'un espai generador de residus que s'abocaran al riu i faran ús de l'aigua com a vector de dissuasió (Cuchí 2013). La ubicació de totes tres activitats productives està condicionada per la necessitat d'aigua per al regadiu o per usos industrials però no en clau energètica¹.

Amb els anys, la fàbrica també passarà el seu procés de revalorització: la pressió social i mediambiental respecte a la contaminació del riu i la possibilitat de reduir costos amb la relocalització de l'activitat industrial al sud global forçaran un canvi d'ubicació i suposaran el tancament (Ylla-Català Genís 2012). Als inicis dels 2000 la zona es reurbanitza i s'integra plenament a la ciutat amb la construcció d'edificis residencials i un parc (F2). El que era el

¹ Aquesta diferència és clau entre la indústria adobera que s'ubica a Vic i les indústries tèxtils que en època similar s'instal·len a Manlleu i Torelló on el major cabal del riu Ter possibilita generar energia hidràulica.

recinte industrial avui es pot reconèixer amb la denominació de tres carrers en honor a la fàbrica i els treballadors de la pell ², però els hortolans que havien treballat la mateixa terra abans de la seva transformació industrial no consten enlloc.

Figura 2: Procés de reconversió entorn el riu Mèder. Sector adoberies Colomer-Munmany, Genís-Antel i teatre L'Atlàntida. Històricament horts de la Calla, Horta Vermella i Horta Macià. Font: ICGC. Fotografies aèries dels anys 1956, 1993, 2005 i 2024.

En aquest procés d'urbanització, l'espai històricament dedicat a l'horta, el més pròxim als nuclis urbans, és el primer susceptible a ser revalorat. Una realitat que suposa l'expulsió o reconversió de diferents activitats des de la visió de modernitat i les concepcions canviants de netedat o higiene (Douglas 1966), del que és acceptable i el que s'ha d'eliminar o allunyar. Veiem, per tant, dues onades d'expulsió d'activitats que el pas del temps associa a quelcom lleig o brut. Inicialment, l'agricultura, i després la indústria, suposen part necessària per al funcionament de la ciutat, però se situen en una posició perifèrica fins que la necessitat d'expansió del nucli urbà preval. Són així dues activitats eliminades o resignificades amb el temps, deixant una narració fragmentada del procés de construcció de la ciutat. Aquesta casuística s'ha donat de forma similar a qualsevol altre nucli urbà –a Barcelona en són exemple els barris del Raval, l'Eixample, o el Poblenou (Corominas, Moreno, i Corominas 2023) en diferents moments– i avui podem establir similituds amb l'anomenada pacificació de carrers i la prohibició d'accés dels vehicles més contaminants com a factor de brutícia incorporat recentment.

La recerca posa èmfasis en l'activitat més antiga de totes elles, el cultiu, el que més es vincula a la no-ciutat, i en la manera com les ideologies de progrés i modernitat han resultat en una expulsió i desaparició d'aquesta professió de la urbanitat. Així es focalitza l'atenció en la memòria hortícola i en les vivències associades a la frontera entre la ciutat i el camp, la ruralitat històrica de la ciutat en si o el vessant urbà del camp.

² Els carrers a) Jaume Munmany, b) dels Pellaires i c) del Pellaire Dulcet. (Rocafiguera 2012).

UBICACIÓ DE LA RECERCA

Situació històrica, geogràfica i personal

La ciutat de Vic es troba a uns 60 km al nord de Barcelona, a mig camí entre aquesta ciutat i la els Pirineus o França. Com a tal, ha estat històricament un lloc de pas i un punt d'intercanvi de productes entre la costa catalana i les àrees de muntanya. (Junyent 1976; Pascual 1988; Cañellas 2002) L'activitat d'intercanvi de productes a l'esplanada que avui és la plaça major està documentada des de l'any 908 i s'identifica així com a un dels espais fundacionals de la ciutat. En aquest sentit, la història del nucli urbà està estretament vinculada a l'activitat de mercat i l'entorn agrícola que la rodeja, un aspecte que es fa evident amb el creixement dels ravalers de la ciutat entorn els camins que connecten amb la Plana i amb la resta del territori.

Pel que fa a l'aspecte temporal, l'estudi es focalitza en dos moments. D'una banda, centra l'atenció en el procés que ha transcorregut al llarg dels últims seixanta-cinc anys, per tal d'entendre com s'ha anat desarticulant el sistema d'abastament de la ciutat i quin ha estat el transcurs dels esdeveniments per arribar a la situació d'avui. En segon lloc hi ha un interès en la reflexió sobre el moment actual, i en el record que avui es té d'aquests espais de cultiu i els processos que els han travessat.

En aquests termes, també considero rellevant situar la temporalitat de l'etnografia en si i, en consonància, situar-m'hi a mi. Aquesta investigació és l'ampliació etnogràfica d'un procés de recerca realitzat no només des de la disciplina antropològica sinó també des de l'arquitectura i l'urbanisme. En concret, focalitza l'atenció en uns espais que prèviament s'havia pogut observar que desapareixien progressivament de les cartografies de la ciutat (Majó Ylla-Català 2023). Cal tenir present també que la meua relació amb la ciutat de Vic és a través del vincle familiar ³ - concretament, és la ciutat de naixement dels meus avis- i, per tant, arrossego un bagatge personal que fàcilment alimenta la nostàlgia o la visió romàntica del passat.

Els últims anys, s'hi ha afegit un component d'implicació des de l'activisme ecologista, un aspecte en gran part conseqüència de la mateixa investigació. Així, el treball culmina un procés que inicialment s'interessava per al mercat setmanal i l'espai de la plaça major, va redirigir-se amb la incorporació a la plataforma Per Una Plana Viva – agrupació de més de 40 entitats de la comarca en defensa del territori- i va centrar l'atenció en l'espai agrari. Això va continuar amb l'anàlisi de la representació gràfica dels recursos naturals i, conseqüentment, amb la desaparició de les hortes de la ciutat que ocupa aquest treball.

³ Aquest aspecte ha marcat el treball de camp: ha facilitat aconseguir algun contacte i ha estat rellevant a l'hora d'establir confiança amb les persones entrevistades. Tanmateix, realitzar una etnografia d'aquestes característiques d'una ciutat que no coneixia en profunditat també va comportar altres dificultats inicials.

De la fase més recent és rellevant la suma de diferents processos: 1) L'assistència a les trobades del grup motor del procés participatiu per a la renaturalització de les Riberes del Mèder, impulsat per l'ajuntament i la UVic. (F3) 2) L'actual intenció de la plataforma d'iniciar mobilitzacions en clau propositiva per traçar "un pla per la plana" de forma comunitària enfrontant el creixement urbà i priorititzant la protecció d'espai agrícola i 3) El debat recentment reactivat sobre el futur del Mercat municipal (F4) de la ciutat amb l'enderroc de l'edifici original i la recuperació de la concessió per part de l'ajuntament.

Figura 3: Mapa informatiu del procés de renaturalització Riberes de Vic. Font: Ajuntament de Vic.

Figura 4: Campaña de sensibilització amb èmfasi al mercat de Vic. Font: Justícia Alimentària.

Aparentment, aquest conjunt de temes i esdeveniments poden semblar desconnectats entre ells, però configuren l'entramat relacional des d'on es realitza la recerca i ofereixen observar diferents àmbits on es construeix el marc discursiu actual. L'atenció sobre les hortes històriques de la ciutat està estrictament vinculada al riu i als espais de venda – a plaça i al mercat municipal – alhora que els debats i la retòrica emparada en aquests espais ofereix un marc analític clau per entendre la relació que té la ciutat amb l'entorn que l'envolta.

Plantejament: passat per al present

És en aquest sentit que es vol recalcar la pertinència d'una recerca com aquesta i emfatitzar la rellevància que té realitzar-la en un moment com l'actual en què el debat és present. Qualsevol recerca que mira al passat ho fa des de la realitat del present (B. Graham, Ashworth, i Tunbridge 2016) i en aquest cas concret és particularment significativa la realitat de crisi ecològica i alerta social per a la gestió del territori a l'hora de centrar la temàtica de la recerca. Així l'interès en la desaparició d'aquests espais no és exclusivament memorístic sinó que busca atendre resignificacions del present.

També cal destacar el moment actual per la relativa proximitat temporal als esdeveniments estudiats i la disponibilitat del record. Existeix la urgència de recollir el coneixement mentre les persones que han viscut el procés encara poden explicar-ho a les següents generacions, una condició que disminueix amb el pas del temps i precisament contribueix a la desaparició. Les hortes estan, físicament i conceptualment, entre la ciutat i el camp, històricament no s'han associat a cap dels dos entorns, i no gaudeixen de ser peça central del discurs col·lectiu de cap de les parts, susceptibles així a caure en l'oblit. (Halbwachs 2011, 65).

La recerca parteix de l'observació que la major part del producte en venda al mercat setmanal de plaça no prové de l'entorn pròxim a la ciutat i la constatació de què això és un fet relativament recent. S'ha trobat un document on figuren les parades del 1960 (F5) i s'identifica la procedència del producte d'espais que avui són part del nucli urbà o entorns propers. La majoria d'aquests, consten en les cartografies més antigues de la ciutat (F6 i F7) i permeten identificar així les hortes històriques encara actives.

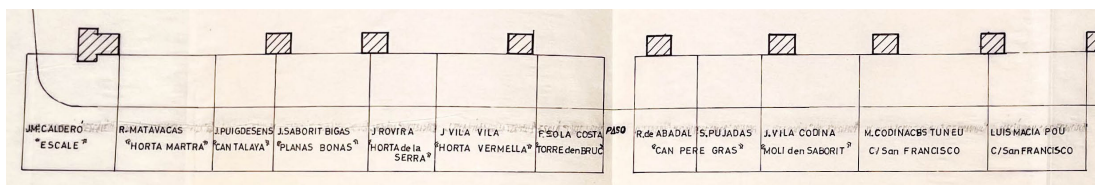

Figura 5: Plano Vegetal de les parades del mercat "Puestos de venta hortalizas pòrticos este". Font: Arxiu Municipal. AMVI OM. s/n 70.

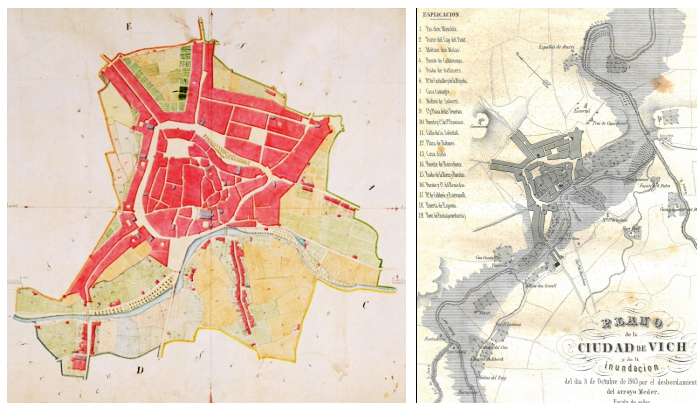

Figura 6: 1852 Laur, Jean-Antoine. «Atlas parcelario del término de Vic». Font: Arxiu Corona d'Aragó

Figura 7: 1863 «Plano de la Ciudad de Vic y de la inundación del día 8 de Octubre de 1863 por el desbordamiento del arroyo Meder». R8. Cartografía Histórica de Vic. (Solà Sirvent, 2011)

Aquesta informació concentra les preguntes de recerca en dos moments històrics. En primer lloc, hi ha interès per entendre a) que ha passat els últims 65 anys i b) quina lògica discursiva ha recolzat la desaparició de les hortes de la ciutat i el procés de substitució per teixit urbà. En segon lloc, hi ha l'atenció al present on es mira c) quina memòria queda de les hortes i d) quina documentació gràfica o física es pot trobar avui que commemori i reculli les vivències associades al cultiu i la venda de producte fresc.

Mètode: entrevistes i documentació gràfica

Es planteja així una recerca entre l'antropologia i la història que alhora veu d'altres àmbits de reflexió entorn la condició urbana. Així la bibliografia treballada abraça un marc ampli on l'èmfasi etnogràfic es troba en el mètode seguit per recollir la informació i en l'anàlisi que n'ha resultat. El treball de camp s'ha abordat des d'una immersió a la ciutat de Vic i a diferents espais polítics on podia copsar-se la reflexió del present entorn el riu, les hortes, l'alimentació i altres aspectes com la relació amb el medi o la intervenció sobre l'espai urbà. La participació en aquestes trobades ha possibilitat analitzar la retòrica en debats entorn allò "natural" i el discurs d'avui envers aquestes àrees de la ciutat.

Per al que fa a les hortes, la immersió al camp no es pot considerar observació participant donat que el col·lectiu i els espais estudiats avui no hi són. Així, el corpus central de la informació s'ha recollit mitjançant entrevistes qui havia participat d'aquest entramat. Això suposa un col·lectiu d'edat avançada i són poques les persones que avui poden oferir informació sobre la temàtica. La mateixa dificultat inicial per a trobar informants ha estat clau per l'anàlisi que es planteja. Similarment, l'observació de què la documentació era molt reduïda ha sigut determinant a l'hora de plantejar una anàlisi que para atenció a les absències i mira allò que s'ha pogut trobar en clau de què no està igualment present.

“Decía Marc Augé (2009) que lo contrario de la memoria no es, contra lo que solemos contestar de manera espontánea, el olvido. Las omisiones, voluntarias o no, constituyen en efecto un material tan necesario para la configuración de una memoria individual o colectiva como lo son la acumulación de recuerdos y los atajos que los unen.” (López Bargados 2017)

La investigació ha posat una atenció especial al registre visual de la memòria i a l'ús de la imatge en el seu vessant documental o testimonial ⁴. Aquest èmfasi ha facilitat la realització d'entrevistes i la narració dels informants en acord amb allò que les imatges recullen, alhora que ha permès reflexionar entorn la disponibilitat d'imatges del passat.

Finalment, cal mencionar com a bibliografia específica els pocs treballs previs de l'àmbit: El llibre *Els hortolans de la plaça de Vic* (Solà i Sala 2005) és el document més exhaustiu de registre i l'article *Dels fets i de la vida dels hortolans de Vic* (Febrer Musach 1986) a la revista anual de l'ajuntament ofereix un recompte en dues ocasions diferents. També han estat útils la història de Planes Bones (Masramon 2016) i un llibret de fotografies i anècdotes associades al mercat del Ram i la plaça amb informació destacable (*Bofill 2010*). Entre el que s'ha pogut documentar amb aquestes fonts i les entrevistes, s'adjunta annexa la llista i ubicació dels espais identificats.

⁴ “La fotografia analògica es va desenvolupar en base al paradigma objectivista o realista de la imatge fotogràfica, basat en la idea que la imatge fotogràfica és una traça o empremta d'allò real.” (Canals 2023, 128)

MARC CONCEPTUAL

L'ús de l'espai i l'exclusió en la ciutat

En termes teòrics s'han combinat plantejaments de diferents subdisciplines de l'antropologia a l'hora d'analitzar el fenomen urbà en qüestió i la repercussió discursiva que l'alimenta. És en aquest sentit que la bibliografia utilitzada, combina un ventall ampli de teories que han estat formulades amb l'anàlisi d'altres objectes d'estudi – en algunes ocasions força allunyats de la realitat urbana o l'entorn construït. Nogensmenys, han contribuït a entendre les lògiques que operen en el procés de construcció –o destrucció– de ciutat que s'estudia.

Per la dimensió urbana són importants les aportacions referents a qui construeix la ciutat i de quina manera. En aquest sentit, és clau la figura de Henry Lefebvre i la distinció entre la ciutat com a obra col·lectiva i la ciutat com a producte (Lefebvre 1969, 18) – dues categories que associa al valor d'ús i al valor de canvi respectivament. L'autor destaca el canvi en la manera de produir ciutat a partir de la industrialització; de la generació relativament caòtica amb una certa autonomia i un poder disgregat en moltes mans a un segon moment de dinàmica molt més intencionada. Aquí hi situa la lògica de la planificació, de l'urbanisme que prioritza el control i la racionalitat, on “la pujanza de la tècnica incrementa «desmesuradamente»” expressa “su potencia arrasadora” i redueix les possibilitats d'apropiació (Lefebvre i Gaviria 1971, 160). La vida social de la ciutat es troba subjecte a una intervenció planificada, però alhora la supera i construeix la urbanitat en si (Delgado 2004).

També ha estat cabdal l'obra de Mary Douglas (Douglas 1966) i l'associació entre higiene i un determinat ordre moral. L'autora analitza com s'atorguen nocions de net i brut per establir què està fora de lloc de forma diferenciada segons el context. El que és brut “a pagès” i el que ho és “a ciutat” no és el mateix i l'estudi emfatitzarà com progressivament ha aparegut la necessitat de “netejar” realitats històricament urbanes. La classificació binària amb connotació higiènica diferencia el que és acceptable i allò que no ho és a través d'associacions ètiques més que físiques. En aquest sentit, s'emfatitzen els conceptes de separació o liminalitat que, aplicats a la dimensió urbana, remetent també a segregació o expulsió de determinats col·lectius i activitats per a potenciar l'ordre i la planificació sobre qui es considera que no pertany (Fernández González 2012). La recerca atindrà com la idea d'allò brut s'aplica sobre la conducta “rural” o en contacte amb el camp i ha estat argument per excloure pràctiques i reconvertir espais que tradicionalment formaven part de la ciutat.

En aquesta línia també ha sigut important la noció d'estigma que planteja Ervin Goffman on analitza la connotació pejorativa que adquireix un determinat col·lectiu enfront del conjunt acceptable de la resta de la societat (Goffman 1963). En aquest cas és difícil discernir en quina dimensió l'estigma és resultat de la ruralitat o de la pobresa precisament per l'estreta

vinculació que tenen ambdues condicions. Les nocions d'endarreriment i de "falta de cultura", pròpies de mirades classistes i evolucionistes a parts iguals històricament han entès el fet com a oposat al progrés i la modernitat. Almazán ho sintetiza amb la idea que "tradicionalmente los campesinos han sido considerados bárbaros en el seno de la civilización" (Almazán 2016), es pot establir per tant una certa equivalència entre expansió, urbanització i colonització. Al llarg del text es veuran les conseqüències d'aquesta superioritat moral del fenomen urbà respecte al seu entorn.

L'entorn i la reproducció de la vida

Així, és interessant analitzar l'ús de les dicotomies i la implicació que agafen en la intervenció sobre el medi. D'entrada és útil tenir present la Teoria Marxista de fractura metabòlica (Foster 1999) on s'expressa la dissolució progressiva dels vincles materials i socials entre la ciutat i camp i les relacions de mútua dependència entre els dos àmbits. També és destacable la concepció d'imperialisme ecològic (Crosby 1988) i la concepció que la colonització d'Europa va ser a través d'una transformació profunda de les maneres de cultivar i produir com a estratègia de control del territori i les poblacions que l'habiten. La recerca connecta amb una dinàmica similar ha operat també a escala local entre allò rural, allò industrial i allò urbà, aquí i a altres territoris. Cal mantenir present el marc global del sistema alimentari i la influència de la revolució verda durant les dècades que s'estudien. Així, la teoria dels Règims alimentaris (McMichael 2009) és útil per ubicar diferents com etapes els canvis en la producció d'aliment a escala global han permès aquí la reconversió del camp en ciutat.

Per altra banda cal tenir present treballs referents a la relació amb l'entorn "natural" i la discussió epistemològica entre "natura" i "cultura" (Descola 2010). Diversos autors han treballat com processos de patrimonialització de l'entorn apel·len a concepcions oposades del que s'objectifica com a natural i allò que s'entén com a civilitzat (Frigolé 2012; Valcuende, Quintero, i Cortés 2011). En certa manera aquesta recerca és exemple de com la mirada burgesa i recreativa es distancia del vincle de supervivència de l'entorn i ahora possibilita la seva destrucció. Així s'entén només com a reducte a preservar des de la contemplació d'allò bell, ordenat i sense intervenció humana que en depengui (Gudynas 2010), expressió d'una mirada "urbana" que exclou les formes de vida "rurals" també a la ciutat.

Ahora, cal esmentar com la recerca veu dels plantejaments que reivindiquen atorgar més visibilitat a les tasques reproductives, aquelles necessàries per sostenir altres aspectes que gaudeixen de més reconeixement social de l'esfera productiva, política o cultural. Aquí és rellevant la teoria de la reproducció social (Bhattacharya 2017), en aquest cas aplicada a la ciutat i al seu funcionament quotidià. Així la recerca planteja l'atenció a aquelles persones que subministraven la ciutat com a una figura en certa manera "cuidadora" de la resta dels

habitants del nucli urbà, una funció de manteniment que, malgrat que fos des de l'esfera laboral o econòmica, és també una tasca de sosteniment de la vida. L'acció de cultivar és productiva, però novament trenca el binarisme perquè connota també una dimensió de cura que l'acosta en alguns aspectes a tasques associades a quelcom reproductiu. La necessitat de constància, l'atenció al creixement o la cura d'éssers vius -vegetals o animals- (Porcher 2021) assimilen l'acció de conrear amb la de cuidar infants o altres tasques necessàries per a garantir el funcionament i sosteniment de les llars o de la ciutat en conjunt.

Així, es destaca el plantejament de l'Ecofeminisme i l'aportació de Yayo Herrero. L'autora emfatitza la necessitat d'entendre'ns com a interdependents i eco-dependents; i per tant de comprendre les comunitats com a grups que necessiten una xarxa de suport entre ells alhora que es troben immersos en un entorn físic i material que els condiciona i del qual adquireixen els recursos indispensables per a sobreviure (Herrero 2013). La concepció contrària, i la invisibilització d'aquestes dimensions, contribueixen a la desconexió característica de les societats capitalistes i a l'explotació dels recursos per sobre de les possibilitats planetàries.

ANÀLISI

A partir del treball de camp i les referències bibliogràfiques estudiades, s'han identificat 4 temàtiques que ajuden a comprendre els resultats; cal tenir present que estan profundament entrellaçades i es vinculen entre elles en relacions de causa-conseqüència. S'exemplifiquen amb la informació etnogràfica disponible o la rellevància de la seva inexistència.

Memòria, oblit i centralitat

Al llarg del text s'ha apuntat a la importància que ha tingut la dificultat inicial per trobar informació i la poca documentació disponible sobre les hortes de la ciutat. La primera conclusió del treball ha estat conseqüència d'aquesta mancança, un fet que constata que la desaparició de les hortes no ha estat només física sinó també memorística i conceptual. Avui hi ha molt poc registre que aquests espais existissin i el record col·lectiu dels llocs i les persones que els habitaven és escàs i en poques mans.

Físicament, allà on antigament s'havia cultivat l'aliment de la ciutat pràcticament no hi ha rastre que deixi constància de l'activitat hortícola, avui són edificis, parcs o carrers. En poques ocasions es reconeixen alguns vestigis de pous, molins o altres sistemes de canalització d'aigua i regadiu, construccions de pedra o ceràmica que persisteixen enfront de la descomposició de la matèria orgànica. Aquestes estructures hidràuliques avui estan fragmentades i cal l'explicació de qui les ha utilitzat per reconèixer el seu traçat o ubicació.

Similarment, és destacable la persistència de noms que recullen el que havia estat. En aquest cas són exemple el barri residencial d'Horta Vermella o el pàrquing de l'Horta d'en Canellas, però sovint es desconeix el significat al qual fan referència o les històries associades.

*Figura 8: Venedores d'hortalisses
al mercat de Plaça. Font: L'abans
Vic. (Masramon, 2001)*

És rellevant la centralitat que adquireix la presència a plaça i el mercat, on a través de l'intercanvi econòmic, són relativament més presents. Per exemple, l'únic llibre que recull històries d'aquest col·lectiu (Solà i Sala 2005) situa els hortolans en aquest espai central de la ciutat i no en els respectius espais de cultiu. Similarment, les persones entrevistades comparteixen el record de les dones venedores de la família i s'han pogut recollir anècdotes de la seva activitat, tanmateix, a les poques fotografies de plaça n'apareixen moltes avui anònimes. El document de l'època (F5) s'ha constatat d'informació parcial, hi figuren els homes i només s'ha pogut seguir la pista de poques famílies. Les que s'han mantingut més temps i avui encara tenen proper el passat hortícola també són aquelles ubicades més lluny del nucli urbà.

Higienisme, sanitat i control.

En sentit contrari, hi ha un moment clau destacat reiteradament: la "neteja" de plaça situada pels entrevistats als volts de 1970. Expliquen que, per motius sanitaris, es va prohibir la venda i, mesos després, es va reubicar a la Plaça dels màrtirs⁵. Mentrestant, les famílies van haver d'improvisar, en alguns casos ubicant-se sense permís en altres carrers, plegant o instal·lant-se prescindint del mercat – per exemple obrint una fruiteria a la porteria de l'habitatge. No és fins al 1980 que s'inaugura l'edifici del mercat municipal i es permet tornar amb restriccions⁶.

⁵ Aquest espai històricament havia estat el mercat dels porcs igual que la muralla ho era de bestiar boví abans que aquestes dues activitats també fossin excloses del centre de la ciutat.

⁶ Només a qui acreditat tenia terreny propi, la prohibició de vendre fruita per potenciar el mercat municipal i amb un augment dels tràmits administratius.

En paral·lel a aquest procés moltes de les parcel·les de cultiu d'horta s'urbanitzen⁷. Així, de les més de 60 hortes que proveïen el mercat i la ciutat de Vic avui només són dues les que encara cultiven part del producte al mateix terme municipal - ubicades a la Guixa, un segon nucli separat del centre urbà. La resta provenen del Maresme o la Garrotxa si no fan exclusivament re-venda de producte de Mercabarna. Les hortes municipals impulsades recentment per l'ajuntament, en canvi, s'entenen amb una funció d'integració social, no d'abastiment de la ciutat.

S'observa així com la concepció de neteja opera en la intervenció sobre l'espai i el control de l'activitat urbana a través de nocions d'ordre i discursos d'higiene: una preocupació sanitària(Douglas 1966) que desplaça i exclou el que considera fora de lloc en la urbanitat. La lògica de la planificació i la racionalitat s'atribueixen una superioritat moral i resulta amb l'expulsió d'aquestes maneres de viure enfront altres atribuïdes més valor. Hi ha, per tant, un desplaçament de la població sota la noció de neteja(Tabakman 2001) i la substitució d'un teixit urbà – en aquest cas l'horta – per un altre – la indústria, l'edifici o el parc – que s'associa a una habitabilitat més correcta i es relaciona amb la natura des de l'oci i la recreació enfront de la producció d'aliment.

Aquesta retòrica de la neteja veiem que també apareix en les posicions científic-naturalistes on el relat de la universitat i l'ajuntament destaca les hortes informals com a un factor brut, disruptor de la biodiversitat i se celebra la neteja del riu en la construcció de l'anella verda. D'altra banda, s'expressa que les canyes, conceptualment positives per la renaturalització, es perceben com a brutes per la població no informada, exemplificant la relativitat del concepte "neteja" segons el subjecte que percep i les connotacions que arrossega. És destacable aquí un testimoni que recull com a la Guixa, l'aigua de la font es declara no potable al mateix moment que arriba del subministrament canalitzat d'AigüesVic. Així, la designació d'insalubre del recurs històricament utilitzat no només expressa un canvi en la connotació de salut sinó que també està associada a una infraestructura de distribució del recurs i d'unes dinàmiques de poder sobre el medi (S. Graham i McFarlane 2014), a la ideologia de progrés i a una oportunitat de negoci. Expressa un canvi de valor de l'aigua; d'un bé d'ús accessible per al veïnat a un producte de consum i una mercaderia amb valor de canvi, una realitat que s'ha donat d'igual manera amb la reconversió de sòl fèrtil en solars per a la construcció.

⁷ El 1986 el prat de la riera està edificat i l'adoberia Colomer-Munmany s'ha expandit sobre les hortes de la Calla, el 1993 s'ha iniciat la construcció de l'avinguda Països Catalans i la mateixa infraestructura el 2001 expropiarà l'Horta Escalé i reduirà l'Horta d'en Canellas només per l'autoconsum. En aquesta data ja tampoc existeix la casa d'Horta Vermella i entre el 2004 i el 2006 la urbanització d'aquest sector, el carrer del Molí d'en Saborit i el teatre de L'Atlàntida acabaran d'eliminar les hortes d'aquest àmbit. La cronologia s'ha fet a partir de fotografies disponibles a l'ICGC (F2).

Imatge, visibilitat i quotidianitat

Estretament vinculada a la percepció de netedat i ordre hi ha també una connotació estètica de la construcció de ciutat. El fet rural – o urbà en contacte amb el cultiu – no només s'associa a pobresa i a brutícia sinó que també s'entén com a lleig. Aquest aspecte remet als últims dos apartats, on l'òptica burgesa de l'ordre, condiciona la percepció de la natura estàtica i estètica i la idea de netedat ja esmentada. Per contra, diferents informants han utilitzat adjectius com bonic, preciós i màgic alhora que caòtic i desorganitzat per referir-se a "les grans piles de cols", "les rengles d'aviram" i la bellesa dels grans cistells. Aquest ús del llenguatge remet a la component estètica de la nostàlgia i a la dimensió performativa d'una activitat social que s'ha eliminat de la realitat urbana per connotacions de brut i impropï en l'espai urbà.

De nou, en termes visuals, la documentació gràfica és molt reduïda: existeixen molt poques imatges dels espais de cultiu i de les persones que els han treballat i torna a ser un biaix de la persistència en el temps d'aquells amb menys mitjans disponibles quan la fotografia no estava generalitzada. Aquí és destacable el biaix econòmic del passat alhora que la mirada de qui fa la fotografia i la poca atenció sobre activitats quotidianes (Canals 2023, 153). Les fotografies d'arxiu capturen per la posteritat cases pairals i vida rural, o edificis emblemàtics i personalitats centrals de la ciutat. Les hortes pràcticament no hi consten si no apareixen accidentalment al marge de la fotografia o perquè es documenta un espai en el seu procés de transformació (Majó Ylla-Català 2023, 72-83).

És destacable un cop més la centralitat del mercat, una activitat que sí que està registrada, celebrada o incorporada al discurs patrimonial de què conforma la ciutat mentre el cultiu no gaudeix de la mateixa visibilitat. En clau discursiva, s'il·lustren com a venedors, no com a agricultors i es diferencia què té lloc i dret a ocupar l'espai central enfront allò que no hi pertany – és brut, pobre i rural. Reflecteix una condició d'invisibilitat en la construcció de memòria col·lectiva on cal tenir present com "allò quotidià" sovint no es documenta: les activitats que conformen el funcionament diari de la ciutat i les persones que han sostingut la seva alimentació resulten invisibles i adquireixen així la connotació d'irrellevants i indocumentades històricament.

Paral·lelament, la investigació ha permès accedir algunes fotografies de les famílies entrevistades (F9, F10 i F11) on es veuen les últimes hortes en desaparèixer; són imatges que mantenen el record de les persones que hi apareixen (els avis, pares o parelles de les persones entrevistades) i dels edificis o terrenys des del vincle familiar. Així cal destacar que aquestes poques imatges recollides són sovint presents i visibles en espais domèstics o inclús comercials, remetent a la proximitat que mantenen les famílies amb la realitat hortolana.

Figures 9,10 i 11: Imatges recollides amb les entrevistes. Parada de Can Rafel, l'Horta de Can Canellas i magatzem de Planes Bones. Font: Arxius familiars respectius.

La proximitat emocional amb les persones que apareixen suposa un tractament de la fotografia com a objecte de memòria i les converteix en un dispositiu que les fa presents en la realitat d'avui. Expressa així un procés que no s'ha donat en l'àmbit col·lectiu, la ciutat de Vic manté molt poc visible aquest passat recent de la urbanitat.

Urbanitat, progrés i colonització

Al llarg dels últims seixanta anys hi ha hagut una substitució de les hortes per satisfer altres necessitats urbanes: d'habitatge, espais per a la indústria, mobilitat o recreació. La intuïció inicial la conversió en edificis residencials, però, si bé s'ha pogut observar que és així en algunes ocasions, moltes parcel·les avui són parcs, aparcaments, teatres, fàbriques o carreteres. Així el que ha ocupat l'espai que fins llavors servia per cultivar aliment⁸ no ha estat només l'expansió de l'edificació en si sinó també del conjunt de sistemes que es consideren necessaris per al funcionament d'aquest espai urbà, i cal matisar com l'espai de producció d'aliment ha deixat de constar-hi. En aquest procés es pot observar un canvi de valor de les parcel·les del seu ús com a sòl fèrtil per a l'agricultura al seu valor com a sòl urbanitzat per l'especulació⁹, dinàmica que es reproduïx en altres casuístiques d'expansió urbana (Harvey, 1977, Aledo 2008). Tanmateix, també és rellevant afegir com, aquesta dinàmica de construcció de ciutat industrial o postindustrial, ofereix alhora una oportunitat en termes discursius per la construcció moral del progrés i la modernitat amb l'ampliació o millora de la infraestructura viària o la "creació" d'espais verds per part de l'administració municipal i la superació d'un passat rural concebut com a brut i lleig.

"El objetivo último de la planificación es la intervención, la modificación del orden socio-ambiental dado de una determinada manera. Como cualquier intervención, se trata de un acto violento que borra al menos parte de lo que existía a fin de erigir algo nuevo y diferente" (Swyngedouw 2011, 61) En aquest cas la recerca la construcció de ciutat planificada requereix l'expulsió de la realitat prèvia i resulta, per tant, en la invisibilització del fet que aquests espais i persones tenien també el seu paper en el funcionament històric del nucli

⁸ Veure annex per la llista completa de les hortes i la seva ubicació.

⁹ "La tierra ha pasado de entenderse como un espacio para la producción agraria a convertirse en deseado suelo urbano o urbanizable" (Aledo 2008)

urbà. Ahora, aquesta discursivitat conceptualitza la ciutat com a aïllada del territori circumdant i no n'assumeix la dependència de l'entorn ni l'efecte que hi té. Un plantejament molt masculí (Herrero 2013) que al seu torn suposa l'extracció de recursos i l'explotació d'altres territoris del planeta per a l'alimentació dels nuclis urbans contemporanis.

Ha estat recurrent la figura dels majoristes provinents de la costa, desmentint la intuïció inicial de què tot el producte de plaça era de la comarca i fent explícit el paper de revenedors que ja feien els qui ahora cultivaven. Amb el temps, aquesta dimensió s'ha anat allunyant del centre de la ciutat i s'ha eliminat la part d'aprovisionament col·lectiu que suposaven els cultius de proximitat. Això en gran mesura és possible amb l'externalització en ubicacions encara menys visibles en cadenes d'aprovisionament on intervé la resta del planeta (McMichael 2009). Avui, els "hortolans" de la ciutat són encara més dispersos pel món, des de les treballadores precàries a les càrnies de la comarca, els de la fruita a Lleida, les jornaleres de Huelva o els dels cultius de soja al Brasil i tants altres territoris que, sota la lògica extractiva aplicada al sud global exploten la resta del planeta per alimentar Europa. Aquestes, en oposició al cas d'estudi, no estan en procés de desaparició, i continuen patint el procés d'invisibilització i distanciament envers la ciutat que alimenten.

CONCLUSIONS

Desaparició i fragmentació de la memòria.

La principal conclusió d'aquesta investigació és que la informació disponible avui sobre les hortes històriques de la ciutat de Vic és molt reduïda. El coneixement de la seva ubicació, les vivències de les persones que les han treballat i el paper que han jugat en la construcció i sosteniment de la ciutat al llarg dels anys és molt parcial i pateix encara un procés de desaparició igual que l'han patit els mateixos espais.

En aquest sentit, s'ha destacat la poca documentació disponible i les escasses imatges que recullen l'existència dels espais i de les persones que els habitaven, només recentment s'han fet fotografies d'aquelles que més han tardat a desaparèixer. Així, la recerca ha parat atenció a un col·lectiu que és pràcticament invisible en la documentació històrica, que no consta a les pintures i no s'ha mirat ni recollit el seu record de forma col·lectiva. Sota aquestes característiques, posar-hi atenció és una acció molt pròpia de la disciplina antropològica, però la recerca ha buscat no només recollir la poca informació disponible sinó reflexionar envers el procés discursiu d'allò que s'entén com a urbà - i allò que no. La recerca ha ofert un relat particular sobre aquests espais amb el testimoni d'unes generacions que són van viure

una relació amb el camp i els animals profundament diferent de la que entenem avui com a urbana en els contextos del nord global.

L'estudi d'aquesta manera de viure històrica busca un reconeixement del seu paper en el funcionament de la ciutat alhora que evidencia la lògica d'exclusió sota la qual opera el discurs hegemònic de la urbanització. Es destaca doncs la desatenció i la invisibilització que ha patit aquest col·lectiu a l'hora d'explicar-se com a part integrant de la ciutat, i la facilitat amb què la lògica del progrés esborra la realitat existent prèviament.

Expulsió i relat de l'espai urbà

Els últims seixanta anys els sectors més rurals de la població urbana de Vic s'han trobat progressivament substituïts per a altres necessitats de la ciutat. Parcs, teatres i carrers nous són expressió de què la possibilitat de fer negoci al mercat immobiliari i la retòrica urbana del progrés i la modernitat han adquirit més importància que la capacitat de la ciutat de sostenir-se a ella mateixa.

La colonització urbana de la ment, conseqüència de la ideologia de superació, creixement i progrés, ha plantejat un marc mental on aquests espais d'abastiment eren prescindibles i susceptibles a ser reconvertits, una dinàmica que ha resultat amb l'expulsió progressiva de diferents activitats i modes de vida considerats fora de lloc en la urbanitat. En aquest cas, la investigació ha ofert una reflexió envers que té lloc i què no a l'interior de les ciutats i a què s'atorga valor per ocupar l'espai central – físicament i discursivament. Així s'ha vist com han operat concepcions d'higiene i neteja, de superioritat moral i de progrés envers la ruralitat per a recolzar la cultura econòmica imperant en diferents ocasions. En conseqüència, determinades realitats han estat substituïdes físicament alhora que s'han allunyat del relat d'allò que és urbà, amb l'associació d'allò que es vincula al camp i al cultiu com a no pertinent, fora de lloc.

També s'ha vist, però com aquesta construcció és canviant amb el temps i avui entra en el discurs la retòrica de la renaturalització de l'espai fluvial. Així caldrà veure si l'augment de la sensibilitat mediambiental de la població en un futur pròxim farà que siguin aquestes infraestructures de mobilitat el que s'allunyi dels centres urbans igual que s'ha fet amb la ruralitat o amb la indústria.

Superació de les dicotomies

Al llarg del text s'ha fet ús de l'oposició urbà-rural i ciutat-camp per facilitar la comprensió, però l'evidència de la recerca és que no són dues categories estanques ni mútuament excloents. La ciutat històricament incloïa ruralitat i vides conceptualment "del camp" eren part de la realitat urbana. Així s'emfatitza que la descripció de la realitat és complexa i cal superar els discursos en categories binàries. Les nocions de ric-pobre, modern-antic, net-brut, maco-lleig han tingut un paper clau en l'expulsió i l'eliminació d'aquesta forma de vida de la ciutat.

Així, la informació recollida trenca amb la dicotomia moderna de separació entre els dos àmbits i expressa com la ciutat de Vic és resultat de múltiples intervencions al llarg de la història, urbanes i rurals alhora. El diccionari identifica desaparició com a antònim de subsistència (Ortolà 2024), aquest treball ha posat l'atenció en com els espais que històricament proporcionaven subsistència alimentària a la ciutat de Vic s'han menystingut en el discurs col·lectiu i han desaparegut sota asfalt i formigó alhora que ho fan avui de la memòria de la ciutat.

En temps presents però la resignificació del riu, i d'un entorn que ha estat agrari, industrial, residencial i recreatiu es presenta com a oportunitat per a construir un discurs col·lectiu que faci valdre aquesta trajectòria i atorgui reconeixement d'aquest passat en desaparició. Nogensmenys, els pròxims anys la ciutat de Vic viurà un procés de regeneració i caldrà veure si es manté l'òptica de la natura per a l'oci o s'entén com a element fonamental per al sosteniment de la vida col·lectiva i de les persones que s'hi dediquen donant valor a la possibilitat de la ciutat d'abastir-se amb les terres fèrtils del seu voltant.

BIBLIOGRAFIA

- ALEDO, Antonio. 2008. «De la tierra al suelo: la transformación del paisaje y el nuevo turismo residencial». *Arbor: Ciencia, pensamiento y cultura* 184 (729): 99-113. <https://doi.org/10.3989/arbor.2008.i729.164>.
- ALMAZÁN, Adrián. 2016. «¿Ruralidad o barbarie?» *Oxímora revista internacional de ética y política*, núm. 8, 148-60.
- BHATTACHARYA, Tithi. 2017. «Introduction: Mapping Social Reproduction Theory». A *Social Reproduction Theory: Remapping Class, Recentring Oppression*, 1-20. Pluto Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt1vz494j>.
- BOFILL, Fidel. 2010. *El Mercat del Ram*. Quaderns de la molla. ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΙΜΙΟΣ.

- CANALS, Roger. 2023. *Imatge Que Mai No Acaba: Un Viatge per l'antropologia Visual, Des Del Ciname Etnogràfic Fins a La Intel·ligència Artificial*. Bookwire.
- CAÑELLAS, Miquel S. 2002. *Vic: cròniques urbanes: de l'antic raval d'Ausona a la ciutat del nou mil·leni*. Vic: Costa Llibreter.
- COROMINAS, Miquel; MORENO, Joan; COROMINAS, Júlia. 2023. «L'Eixample de Barcelona: un pla, dues realitats. Estudi comparat del desenvolupament dels teixits urbans de l'eixample central i l'eixample del Poblenou». *Documents d'Anàlisi Geogràfica* 69 (3): 539-62. <https://doi.org/10.5565/rev/dag.840>.
- CROSBY, Alfred W. 1988. *Imperialismo ecológico: la expansión biológica de Europa, 900-1900*. Barcelona: Editorial crítica.
- CUCHÍ, Albert. 2013. «Introducción: con los pies en el aire». A *Con los pies en el suelo. Territorio y Sostenibilidad: Diagnosis del metabolismo social de Amorebieta-Etxano*.
- DELGADO, Manuel. 2004. «De la ciudad concebida a la ciudad practicada». *Archipiélago: Cuadernos de crítica de la cultura*, núm. 62, 7-12.
- DESCOLA, Philippe. 2010. «Más allá de la naturaleza y de la cultura». A *Cultura y naturaleza*, editat per L. Montenegro, 75-96. Bogota, Jardín Botánico José Celestino Mutis.
- DOUGLAS, Mary. 1966. *Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315015811>.
- FEBRER MUSACH, Ramon. 1986. «Dels fets i de la vida dels hortals de Vic». A *Vic, revista de festa major*. Ajuntament de Vic.
- FERNÁNDEZ GONZÁLEZ, Miquel. 2012. «Matar al "Chino". Entre la revolución urbanística y el asedio urbano en el barrio del Raval de Barcelona». *Tesis Doctorals - Departament - Antropologia Cultural i Història d'Amèrica i d'Àfrica*, novembre. <https://diposit.ub.edu/dspace/handle/2445/35237>.
- FOSTER, John B. 1999. «Marx's Theory of Metabolic Rift: Classical Foundations for Environmental Sociology». *American Journal of Sociology* 105 (2): 366-405. <https://doi.org/10.1086/210315>.
- FRIGOLÉ, Joan. 2012. «Cosmologías, patrimonialización y eco-símbolos en el Pirineo catalán en un contexto global». *Revista de Antropología Social* 21 (setembre):173-96. https://doi.org/10.5209/rev_RASO.2012.v21.40054.
- GENÍS BAYÉS, Ramon. 1959. *El ram de la pell a Vich*. Publicacions monogràfiques del Patronat d'Estudis Ausonencs 3. Vich: Patronat d'Estudis Ausonencs.
- GOFFMAN, Erving. 1963. *Estigma: La identidad deteriorada*. Traduït per Leonor Guinsberg. Buenos Aires - Madrid: Amorrortu.
- GRAHAM, Brian; ASHWORTH, Greg; TUNBRIDGE, John. 2016. *A Geography of Heritage*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315824895>.
- GRAHAM, Stephen; MCFARLANE, Colin, ed. 2014. *Infrastructural Lives: Urban Infrastructure in Context*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315775098>.

- GUDYNAS, Eduardo. 2010. «Imágenes, ideas y conceptos sobre la naturaleza en América Latina». A *Cultura y naturaleza*, editat per L. Montenegro, 267-292. Bogotá, Jardín Botánico José Celestino Mutis.
- HALBWACHS, Maurice. 2011. *La Memoria colectiva*. Estudios durkheimnianos : 5. Buenos Aires: Miño y Dávila.
- HARVEY, David. 1977. «Valor de Uso, valor de cambio y teoría de la utilización del suelo urbano». En *Urbanismo Y Desigualdad Social*. Madrid: Siglo veintiuno editores.
- HERRERO, Yayo. 2013. «Miradas ecofeministas para transitar a un mundo justo y sostenible». *Revista de economía crítica*, núm. 16, 278-307.
- JUNYENT, Eduard. 1976. *La ciutat de Vic i la seva història*. Documents de cultura 13. Barcelona: Curial.
- LEFEBVRE, Henri. 1969. «Industrialización y urbanización: primeras aproximaciones». A *El derecho a la ciudad*, 4a ed., 16-43. Historia/Ciencia/Sociedad 44. Barcelona: ediciones península.
- LEFEBVRE, Henri; GAVIRIA, Mario. 1971. *De lo rural a lo urbano*. 4a ed. Historia, ciencia, sociedad 79. Barcelona: Península.
- LÓPEZ BARGADOS, Alberto. 2017. «13.- Museografías del disimulo el legado colonial y la memoria de Barcelona como metrópoli imperial». *QuAderns-e*, núm. 21 (1), 188-92.
- MAJÓ YLLA-CATALÀ, Helena. 2023. «En Mig d'una Plana : una reflexió cartogràfica entorn l'espai agrari i el creixement urbà a partir de l'estudi històric de la Plana de Vic». Universitat Politècnica de Catalunya.
<https://upcommons.upc.edu/handle/2117/395101>.
- MASRAMON, Cristina; ANGUERA, Antoni. 2016. *Planes Bones: una masia de la Plana de Vic*. Gràfiques Oretlles S.L.
- MASRAMON, Cristina. 2001. *L'abans: Recull gràfic 1863-1965 - Vic*. El Papiol: Efadós.
- MCMICHAEL, Philip. 2009. «A food regime genealogy». *The Journal of Peasant Studies* 36 (1): 139-69. <https://doi.org/10.1080/03066150902820354>.
- ORTOLÀ, Jaume. 2024. «Subsistència». A *Softcatalà*, [En línia] Diccionari de sinònims.
- PASCUAL, Vicenç. 1988. *Vic: una ciutat en el decurs de la història*. Biblioteca Abat Oliba 67. Vic; Abadia de Montserrat.
- PORCHER, Jocelyne. 2021. *Vivir con los animales*. Ediciones el salmón.
<https://www.casadellibro.com/libro-vivir-con-los-animales/9788412188776/12621734>.
- ROCAFIGUERA, Francesc de. 2012. *Nomenclàtor. Els noms dels Carrers de Vic*. Editat per Ajuntament de Vic. Vic. <https://issuu.com/ajuntamentvic/docs/nomenclatorvic>.
- SOLÀ I SALA, Josep Maria. 2005. *Els hortolans a la plaça de Vic: la petita història del mercat hortícola en el temps*. 1a. ed. Vic: Cooperativa Plana de Vic.
- SOLÀ SIRVENT, Júlia. 2011. *R8. Cartografia històrica de Vic*. Fundació Col·legi Sant Miquel dels Sants. Col·lecció Recerca 8. Vic: Premsa d'Osona S.A.

- SWYNGEDOUW, Erik. 2011. «¿La naturaleza no existe? La sostenibilidad como síntoma de una planificación despolitizada». *Urban*, núm. 1, 41-66.
<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=3762434>.
- TABAKMAN, Elisa. 2001. «El Casc Antic de Barcelona: actuación urbanística o “limpieza social”?» *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales* 5.
<https://revistes.ub.edu/index.php/ScriptaNova/article/view/392>.
- VALCUENDE, José M; QUINTERO Victoria; CORTÉS, José A. 2011. «Naturalezas discursivas en espacios protegidos», 30.
- YLLA-CATALÀ GENÍS, Antoni. 2012. *80 anys de pell a Vic: 1930-2010*. Sèrie Monografies 29. Vic: Patronat d'Estudis Osonencs.

ANNEXOS

Agraïments

A la Trini Solà del Remei, al Benet Escalé de l'Horta d'en Calderó, al Josep Saborit de Planes Bones, al Rafel Raurell de Can Rafel, al Joan Parés de l'Horta Fonda, al Joaquim Font i al Pere Puig, gràcies per haver dedicat part del seu temps a compartir-me les seves històries i les de les seves famílies.

A la Pilar, la Mar, l'Elisenda, el Toni, l'Anna i la Montse i el Ramon Galí, per haver facilitat el contacte, i al Josep Casanova i el Xavier Cervera per haver-m'hi dirigit. A l'Anna Font, a la Montse Homs i a l'avi Miquel per ajudar-me també en la comprensió del mercat i la plaça.

I a totes aquelles persones de qui no he pogut descobrir el nom però que durant generacions han cultivat i alimentat la ciutat de Vic.

Documentació gràfica

L'entrevista amb Joaquim Font ha permès recollir una llista de noms de les hortes de Vic que s'ha completat amb el mapa publicat al llibre *Els hortolans de la plaça de Vic* (Solà i Sala 2005). Les més pròximes al nucli urbà s'han ubicat sobre la fotografia aèria de 1956. L'article *Dels fets i els hortolans de Vic* (Febrer Musach 1986) permet afegir-hi alguns noms més d'ubicació desconeguda, és possible que facin referència als mateixos espais amb un nom anterior.

Llistat i ubicació de les hortes de la ciutat de Vic

La Guixa/ Sentfores

1. Molí d'el Clarà
2. Presa del Marquès
3. El Clarà
4. Can Rafel
5. La Codina
6. Can Salgot
7. Planes Bones
8. Can Talaia
9. Serra Rica
10. Molí del Roig
11. Cal Tendre
12. Can Cassany
13. El Clos
14. St. Llorenç

Carretera de la Guixa / El remei

15. El Griell
16. El Blaqueig
17. Can Canellas (o Can Lleganya)
18. Can Gírgola

Prat de la Riera

19. Horta Nova
20. Can Casanella
21. Horta Escalé (d'en Pau o Calderó)
22. Horta de la Sínia
23. Can Carbonell
24. Can Pere Gras

25. Can Meya
26. Ca La Serena o Granes
27. Horta del Clos (abans a la Guixa)

Crta. Barcelona - Zona sud

28. Can Agullé
29. Can Puntí
30. Can Lijero
31. Horta Blanca
32. Torre den Bruc (l'Hembrú)
33. La Gran Font
34. Horta Pones
35. Horta de la Serra (de Santferm)

La Calla - C/ Sant Francesc

36. Horta del carrer
37. Horta dels Frares
38. Cal Borni
39. Horta Caralt (Can Vila)
40. Can Pelat

Prat d'en Galliners i cap a Roda

41. Can Llàgrimes
42. Horta Tortadès
43. Horta Macià (Brugé Nou)
44. Can Solans (Cal Nan)
45. Ca la Victòria
46. Molí d'en Saborit

47. Horta Vermella
48. Germanetes dels pobres
49. Horta Martra
50. Can Pau Raba
51. Horta del Tusell
52. L'Escorial (Can Barraquetes)

Sud-est de Vic cap a Santa Eugenia

53. Horta Fonda
54. Can Tinoies (Planta l'amor)
55. Horta Prima

Zona Nord, cap a Manlleu i St. Hipòlit

56. Can Rocafiguera
57. Horta del convent del Carme
58. Horta Sant Josep
59. Mas Bergadà
60. Mas Beuló
61. Era d'en Sallés

Ubicació Desconeguda

62. Can Brossa
63. Horta Blanca
64. Alberch
65. Horta Saura
66. Horta Molas
67. Pas d'En Mambla
68. Mascaró
69. Horta Tona
70. Horta Vaxeres

Font: Autoria pròpia sobre fotografia aèria de l'ICGC de 1956.